

Kadro: Bir 'Sınıftan Kaçış' Teorisi^{1*}

Mürüvvet AKAR**

Öz: Bu çalışmanın amacı, Türkiye siyasetine etkileri bakımından oldukça önemli ve özgün bir girişim olan Kadro dergisinin, devletçilik ve üçüncü yol anlayışı çerçevesinde geliştirdiği kalkınma ideolojisinde sınıfsal perspektifin yerini tartışmaktır. Bunun için hem Kadro üzerine yapılmış önceki çalışmalardan hem de dergide çıkan yazılardan yararlanılmıştır. 1932-1934 yılları arasında yayımlanan Kadro, yeni kurulan rejime ideoloji üretme misyonunu yüklenmiştir. Kadro bu çerçevede yayın hayatı boyunca Kemalizm'in halkçılık ve devletçilik ilkelerini birleştirmeye çalışmıştır. Kadrocular devlete özerk bir statü atfetmiş ve devletçiliği 'ne kapitalist ne sosyalist olan üçüncü bir gelişme stratejisi' olarak önermişlerdir. Kadro, Türkiye'de kapitalizm öncesi sınıfların kalıntılarının, kapitalist sınıfların ise nüvelerinin bulunduğu tespiti yapmış ve hem eski sistemin kalıntılarının yok edilmesi hem de sanayileşme ile birlikte ortaya çıkması olası kapitalist sınıflaşmaların engellenmesi gerektiğini savunmuştur. Kadrocular 'sınıflarüstü' bir devletin bölüşüm ilişkilerini denetlediği otoriter bir rejimle hem sanayileşmiş hem de sınıfsız bir toplum yaratılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Millet içinde sınıfsal ayrışmanın oluşmaması için sosyal politika önlemlerini savunmuş ve bu çerçevede 1934 İş Kanunu Tasarısını olumlu değerlendirmişlerdir. Üç yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre yayınlanmasına rağmen Kadro'nun Türkiye siyasetinde yarattığı etkiler daha uzun soluklu olmuştur. 1960'larda ortaya çıkan Yön-Devrim hareketlerinde Kadro'dan izler bulmak mümkündür. Kadroyla başlayan Yön-Devrim ve MDD hareketleriyle devam eden sınıfsal perspektifin geri plana itildiği 'milli güçler' arayışının günümüz sol hareketlerinin en azından bir kısmına sirayet ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kadro, devletçilik, üçüncü yol, sınıf perspektifi

¹ Katkılarından dolayı Doç. Dr. Aziz Çelik'e teşekkür ederim.

* Makale Geliş Tarihi 26.09.2015

** Kocaeli Üniversitesi İİBF ÇEEİ Bölümü Sosyal Politika Programı doktora öğrencisi – Okan Üniversitesi MYO Öğretim Görevlisi

“Kadro: A theory of ‘escape from class’

Abstract: The aim of this study is to discuss the place of class perspective in the development ideology that has been developed in the framework of the third way approach and statism by Kadro (Cadre) Journal which is a very important and unique initiative in terms of impact on politics of Turkey. For this purpose we utilized both previous studies examining Kadro and the articles published in Kadro Journal. Kadro published between the years 1932-1934, has undertaken the mission to produce ideology of the newly established regime. Kadro has tried to combine the principles of Kemalism, populism and statism, throughout its publication life. They attributed to state an autonomous status and suggested statism as “a third development strategy neither socialist nor capitalist”. Kadro identified the existence of remnants of the pre-capitalist classes and also the core of the capitalist classes in Turkey and argued that both the remnants of the old system should be destructed and the potential class division emerge with the capitalist industrialization should be prevented. They have asserted that both industrialized and classless society could be created by an authoritarian regime that supervise distribution relations by autonomous state above social classes. They have defended the social policy measures to avoid class divisions in the nation and in this context assessed positively the draft Labour Code in 1934. Although published as a short period of three years the resulting impact of Kadro on the policy of Turkey has become more long-term. It is possible to find traces of Kadro at Yön-Devrim movement emerged in 1960s. It can be said that beginning with Kadro and continued with Yön-Devrim and MDD Movements, the pursuit of ‘national forces’ which has pushed class perspective to background inherited by at least some part of contemporary left movement.

Keywords: Cadre, statism, third way, class perspective

Giriş

Kadro dergisi ve onun etrafında şekillenen hareket Türkiye siyasetinde derin izler bırakan entelektüel hareketlerden biridir. Kadro, erken Cumhuriyet dönemine ilişkin neredeyse tüm çalışmaların atıfta bulunduğu bir dergidir. Türkiye siyasi tarihinde daha sonra yer alan Yön-Devrim ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketlerinde Kadrodan izler bulmak mümkündür. Bu yönüyle Kadro, etkileri bakımından yayımlandığı dönemin çok ötesine sirayet etmiş bir harekettir. Kadro

hareketinin analizinde derginin düzenli yazarları olan Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, Vedat Nedim Tör, Şevki Yazman ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eğitim ve siyasal eğilim geçmişlerinin incelenmesi yardımcı olacaktır. Böylelikle kadronun ana gövdesini oluşturan yazarların hangi ideolojilerden etkilendikleri, nasıl bir mirasın taşıyıcısı oldukları ve bu mirasın kadronun düşünsel ve siyasal kimliğine ne gibi etkilerde bulunduğu görülebilecektir. Çalışmada öncelikle Kadro dergisinin çıkışı ve kendine biçtiği misyon üzerinde durulacak daha sonra dönemin halkçılık ve devletçilik anlayışı ile ilişkisi incelenecektir. Çalışmanın esas hedefi Kadro hareketinin devletçilik ve üçüncü yol anlayışı çerçevesinde geliştirdiği kalkınma ideolojisi ve bu ideolojide sınıfın ve/veya 'sınıfsızlığın' yerini tartışmaktır. Bunun için hem konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan hem de dergide çıkan yazılardan yararlanılacaktır. Son bölümde ise Kadronun yayın hayatına son vermesi ve Türkiye siyasal hareketine bıraktığı miras değerlendirilecektir.

Kadrocular ve Kadro Dergisinin Yayın Hayatına Başlaması

1932-19341 yılları arasında toplam 36 sayı olarak yayınlanan Kadro ortalama 50 sayfa basılmış ve 25 kuruşa satılmıştır (Türkeş, 1999: 47). Her sayısının eşit sayıda basılıp basılmadığı bilinmemekle birlikte Vedat Nedim Tör'ün (1978) bildirdiğine göre, ayda 3.000 adet basılmıştır (aktaran Güneş, t.y.: 37). Derginin ideoloğu Şevket Süreyya Aydemir, imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yayın müdürü Vedat Nedim Tör'dür. Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin de kurucu yazarlar arasında yer almaktadır (Türkeş, 1999: 47). Yanardağ, Şevki Yazman'ın daha az tanındığı için birçok araştırmacı tarafından kurucu kadro arasına sokulmadığını ama Aydemir'in Yazman'ın dergiyi çıkaran kadro içinde bulunduğunu özellikle belirttiğini aktarmaktadır (Yanardağ, 2012: 17). Bu yazarların dışında Falih Rıfkı Atay, Behçet Kemal Çağlar, Eflatun Cem Güney, Muhlis Etem Mate, Mümtaz Ziya hatta bir yazıyla sınırlı da olsa dönemin başbakanı İsmet İnönü de Kadro'da yazarlar arasındadır (Kazancı, 2009: 42; Türkeş,1999: 35).

Derginin kurucu kadrosunun siyasal geçmişine bakıldığında, Yakup Kadri hariç hemen hepsinin Marksizmle bağı olduğu görülmektedir. Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör 1927 Tevkifatına kadar Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesidirler. Aydemir 1921-1924 yılları arasında Doğu Emekçileri Komünist

¹ Bazı kaynaklarda (bkz. Yanardağ, 2012:17; Makal, 1999:122, Sunar, 2004:511) bu süre 1932-1935 olarak verilmektedir. Buradaki karışıklık Kadro Dergisinin 36 sayı olarak çıkmakla birlikte Aralık 1934'te iki sayısının birden yayınlanmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla dergi Ocak 1932 ile Aralık 1934 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

Üniversitesi'nde (KUTV) öğrenim görmüştür. Tör ise yükseköğrenimini Berlin Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Marksist düşünce ile de burada tanışmıştır. Tör'ün 1921 yılında tamamladığı doktora çalışması "Türkiye Nasıl Bir Emperyalizm Konusu Oldu?" başlığını taşımaktadır. Her ikisi de 1925 yılında toplanan TKP Kongresinde Merkez Komitesine girmiştir. Tör, 1925 TKP Davası'nın ardından Mayıs 1926'da toplanan Viyana Konferansında TKP Merkez Komitesi Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir. Aydemir ve Tör 1927 Tevkifatının ardından parti ile bağlarını koparmıştır (Akbulut ve Tunçay, 2012: 409-413).

Burhan Asaf Belge de Vedat Nedim Tör gibi yükseköğrenimini Berlin'de yapmıştır. Tör ve Belge Almanya'da aynı sol çevre içinde bulunmuşlardır. Türkiye'ye döndükten sonra her ikisi de Aydınlık dergisinde yazmışlardır (Türkeş, 1999: 83-84). İsmail Hüsrev Tökin ise TKP'nin Anadolu'daki örgütlenmesi Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) üyesidir ve THİF delegesi olarak III. Enternasyonal'in 4. Kurultayına katılmıştır (Akbulut ve Tunçay, 2007: 174)2. Aydemir gibi Tökin de TKP'nin pek çok üyesinin eğitim gördüğü Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne (KUTV) devam etmiş ve burada Lenin, Marx, Buharin ve Sombart'ın yazdıklarıyla tanışmıştır (Türkeş, 1999: 80). Şevki Yazman'ın da Marksizmle tanışıklığı bulunmaktadır ve Yazman İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Makine ve Elektrik Mühendisliği öğrenimi almıştır. Kadro dergisinde Marksist bir geçmişi bulunmayan yalnızca Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Yakup Kadri Atatürk'ün yakın çevresi içinde bulunmakta ve dergi için adeta bir paratoner görevi görmektedir (Yanardağ, 2012: 17).

Görüldüğü üzere Kadro'nun kurucularından beşi Marksizmle tanışıklığı olan ve Türkiye sosyalist hareketi içerisinde yer almış kişilerdir. Ancak bu kişiler daha sonra (1927'den sonra) çeşitli nedenlerle sol hareketle bağlarını koparmışlardır (Yanardağ, 2012: 17). Kadrocuların bir diğer ortak yönü hepsinin aynı dönemlerde doğmuş (Yakup Kadri hariç, o yaşça daha büyüktür) ve Turancılık-Marksizm-Türkçülük şeklinde benzer ideolojik dönüşümler geçirmiş olmalarıdır (Güneş, t.y.: 35).

1927 tevkifatında tutuklanan Aydemir, Tör ve Belge kısa süre sonra serbest kalmış ve TKP ile organik bağlarını tamamen koparmışlardır. Aydemir, Tör ve Belge hapisten çıktıktan sonra resmi görevle Ankara'ya gelmişlerdir. 1926'da Moskova'dan dönen Tökin de Ankara'da iş bulmuş ve böylece Kadro ekibi Ankara'da toplanmıştır. 1927 yılından itibaren Aydemir, Tör, Tökin ve Belge'nin

² THİF Dördüncü Kongre'ye altı delege göndermiş fakat bunlardan ikisi (Cemal ve Galip adında iki işçi) kabul edilmemiştir. 17 Kasım 1922 Cuma günü 13. oturumda okunan "üye kontrol komisyonu raporu"ndan anlaşıldığına göre, bu dört kişiden de ancak ikisine delege olarak oy kullanma hakkı tanınmış diğer iki kişiye ise misafir kartı verilmiştir. Muhtemelen Tökin misafir kartıyla kongrede yer almıştır (Akbulut ve Tunçay, 2007: 174-175).

Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye gibi günlük gazetelerde ve Kemalist reformları yaymaya çalışan Muhit dergisinde yazıları çıkmıştır (Türkeş, 1999: 89-90). Ancak Güneş'in deyiimiyle Kadro'nun çıkışının katalizörü Şevket Süreyya'nın 5 Ocak 1931'de Türk Ocağı salonunda verdiği 'İnkılap ve Kadro' konulu konferanstır (Güneş, t.y.: 36). Bu konferansta Şevket Süreyya'nın açıkladığı görüşler daha sonra yayınlanacak Kadro'nun omurgasını oluşturmuştur. Konferans çok ses getirmiş ve tartışmalara neden olmuştur. Aydemir 1932 yılında bu konferanstan hareketle 'İnkılap ve Kadro' adlı kitabı yayınlamıştır (Yanardağ, 2012: 80).

Kadro dergisinin ilk sayısı Ocak 1932'de yayınlanmıştır. İlk sayının başyazısında Kadrocular derginin çıkış misyonunu şöyle açıklamaktadırlar:

“Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı... İnkılâbın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO”nun iradesinde temsil olunur...Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılapa İDEOLOJİ olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş [birleştirilmiş ve derlenmiş] değildir. Gerek milli mahiyeti gerekse beynelmilel şümül [kapsam] ve tesirleri itibarile, tarihin en manalı hareketlerinden biri olan inkılabımızın, zatinde mündemiç [kendinde bulunan] bu ileri fikir ve prensip unsurlarını, şimdi inkılabın seyri içinde ve onun icaplarına uygun bir şekilde izah işi, bugünkü Türk inkılap münevverliğine düşen vazifelerin en acil ve en şerefliisidir...İnkılâbımızın, her biri ayrı ayrı kıymetdar ve orijinal olan bu fikir ve nazariye [teori] unsurları birer birer izah edildikçe, bu esaslar inkılâp nesli için kriteriyumlar olacak, yeni ve standartlaşmış inkılâpçı tip böyle doğacaktır. Bu tip her nerede, her ne şerait altında olursa olsun, karşılaştığı her inkılâp sahasında, aynı hadiseyi aynı kriteriyumlara vuracak, aynı ölçülerle düşünecek, aynı neticelere varacak ve İnkılâbın kendisine has CİHANİ TELÂKKİ TARZI [dünya görüşü] böyle vücut bulacaktır... KADRO, BUNUN İÇİN ÇIKIYOR. [Büyük harfler metinde mevcuttur]” (Kadro, 1932, sayı 1: 3).

Çıkış yazısından da anlaşıldığı üzere Kadrocular Türk devrimini yorumlama ve onu teorik bir çerçeveye ve uluslararası siyasal hareketler içinde tarihsel bir konuma oturtma amacını taşımaktadırlar. Bunu yapacak olan özneyi ise kendilerini de dahil ettikleri bilinçli, kendisini ulusa adayan bürokrat ve aydınardan oluşan bir 'azlık kadro' olarak tanımlamaktadırlar. Kadrocular dergiye mevcut inkılapa ideoloji üretme ve bu ideolojiyi yayacak 'yeni ve standartlaşmış inkılapçı tipi' yaratma misyonu yüklemektedirler.

'Sınıftan Kaçış': Devletçilik, Halkçılık ve Üçüncü Yol Tartışmaları

Kadro yazarlarının sınıfa bakışını birbiriyle de ilişkili iki tartışma ekseninden hareketle ortaya koyabiliriz. Bunlardan ilki Kadrocuların halkçılık ve devletçiliğe yaklaşımları ve sınıf analizinin bu yaklaşımda nerede durduğudur. Kadro CHF'nin iki ilkesini, halkçılık ve devletçiliği ideolojik düzlemde bütünleştirmeye çalışmıştır. İkincisi ise ilkiyle de ilişkili olarak nasıl bir kalkınma modeli öngördükleri ve bu modelde devlete nasıl bir rol biçtikleri ile ilgilidir. Kadro kapitalist ve sosyalist olmayan üçüncü bir yol izlenerek sanayileşmenin olası olduğunu, böylelikle sınıfların ortaya çıkmadığı kaynaşmış bir milletin yaratılabileceğini savunmuştur. Ayrıca Kadro'da Tökin ve Aydemir'in bizzat sınıf meselesine ilişkin yazıları da yer almıştır. Özellikle Aydemir'in dönemin yeni İş Kanunu Tasarısı üzerine yazıları gerek sosyal politika verimlilik ilişkisi kurması gerekse İş Kanununu sınıf mücadelelerini engelleyecek bir araç olarak görmesi bakımından ayrıca değerlendirilmeyi hak eden yazılardır.

Kadro ve CHF'de Halkçılık ve Devletçilik

Bilindiği gibi Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kurtuluş savaşı yıllarından itibaren birleştirici bir ideoloji olarak halkçılığı savunmuştur. CHF'nin 1923 yılında oluşturulan ilk tüzüğünde halkçılık şu şekilde yer almaktadır: "Halk Fırkası nazarında halk mefhumu herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve kanun nazarında mutlak bir eşitliğe tekabül eden bütün fertler halktandır" (aktaran Makal, 1999: 110). CHF'nin 1931 yılındaki programında ise halkçılık şöyle ifade edilmektedir:

"Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir... Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir" (aktaran Makal, 1999: 113).

Anlaşıldığı üzere CHF'nin halkçılığı solidarist eğilimler taşımaktadır. Kadro yazarları, Gökalp üzerinden solidarist görüşleri eleştirmiş, tarihsel maddeci anlayışa aykırı olduğunu ifade etmişlerse de solidarizmi kabul edip etmediklerini açıkça belirtmemişlerdir. Ancak Kadrocular CHF'nin 'sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir millet' söylemine karşılık, sınıfların varlığını kabul etmekte fakat bu sınıf ayrılıklarının sınıf mücadelesine yol açacak kadar açılmadığını iddia etmektedirler. Kadrocuların sınıf meselesine ilişkin diğer yazılarından Marksizmin öngördüğü

sınıfsız toplum görüşünü, Durkheim'in öngördüğü sınıflararası uzlaşya tercih ettikleri (Türkeş, 1999: 103) bilirse de bunu açıkça belirtmekten kaçındıkları görülmektedir. Bu durumda derginin tek parti döneminde ve CHF'den icazet alarak çıkıyor olmasının ve başlangıçta parti programı hakkında yorum yapmaktan kaçınılacağı sözü verilmiş olmasının da etkisi olduğu düşünülebilir.

Kadronun bir hedef olarak ortaya koyduğu sınıfsız toplum görüşü ile CHF'nin sınıfsız imtiyazsız toplum anlayışı ilk bakışta örtüşüyormuş gibi görünse de Kadroda işlenen tezlerle CHF'nin tezleri ayrıntılı karşılaştırıldığında birbirinden önemli ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Bu ayırım her ikisinin devletçilik anlayışlarında belirginlik kazanmaktadır.

Türkiye'de 1930'lar itibariyle devletçi iktisadi politikalara geçilmesinde çeşitli faktörlerin etkileri söz konusudur. 1923-1929 döneminde biraz da nesnel koşulların zorlamasıyla³ iktisadi alanda liberal politikalar izlenmiştir. İttihat ve Terakki döneminin yerli burjuvaziyi güçlendirmeyi hedefleyen "milli iktisat" uygulamaları bu dönemde devam etmiştir. Dönemin yaygın uygulaması devlet tekellerinin özel şahıs ve şirketlerce işletilmesi ile bu şirketlerin yüksek kazançlar elde etmelerinin sağlanması olmuştur. Yine bu dönemde sanayi teşvik edici uygulamalar yer almıştır. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu bunlardan biridir. Bu kanunla sanayicilere cömert imtiyaz ve teşvikler sağlanmıştır. Ancak 1930 yılına gelindiğinde sanayileşmenin ve aynı anlama gelmek üzere kalkınmanın bu modelle başarılamayacağı açık seçik ortaya çıkmıştır. 1930'larda devletçi iktisadi politikalara geçilmesinde etkili olan ve tesadüfi olarak aynı yıla denk gelen iki gelişme ise ABD'de patlak veren ve kısa sürede tüm dünya ekonomilerine yayılan 1929 buhranı ve 1924'te imzalanan Ticaret Anlaşmasının gümrük tarifeleri ile ilgili hükmünün 1929'da sona ermesi olmuştur. Kapitalist dünya sisteminin merkezini derinden sarsan 1929 buhranı, bu sistemin bağımlı ve az gelişmiş çevresini oluşturan ülkelerde kendi öz dinamikleriyle ulusal bir sanayileşmeye yönelme fırsatı yaratmıştır. Gümrük tarifeleri üzerindeki kısıtlamaların da kaldırılmasıyla birlikte Türkiye korumacı ve devletçi iktisadi politikaları bir arada yürütme olanağına kavuşmuştur (Boratav, 1993: 32-51). Türkiye'de 1930'larda devletçi politikalara geçişin politik bir tercihten ziyade iktisadi gelişmenin ve sanayileşmenin özel sermaye tarafından gerçekleştirilememesinden kaynaklanan bir zorunluluk olduğu söylenebilir.

CHF'nin 1931 programında devletçilik ilkesi şu şekilde tanımlanmaktadır: "Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen

³ Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi 5 yıl süre ile gümrük tarifelerinin değişmemesini öngörmekteydi.

alakadar etmek mühim esaslarımızdandır” (aktaran Makal, 1999: 119). Burada vurgu yapılan nokta bireysel faaliyetin esas tutulmasına karşın hızlı bir sanayileşme için devletin iktisadi alanda bizzat var olacağına yöneliktir. Yani söz konusu olan ‘iktisadi devletçilik’dir. Bu dönemde özel kesime teşvik tedbirleri sürdürülmüş, değişik kanallarla destekler sağlanmaya devam edilmiştir. Boratav, devletçi dönemde özel sanayi sermayesinin devletle rekabet değil tamamlayıcılık ilişkileri içinde olduğunu ve devlet işletmeleri için oluşan olumlu fiyat ve maliyet koşullarından özel sektörün de yararlandığını vurgulamakta ve genişleyen devlet kesiminden doğan ek talebin devlet yatırımlarının bulunmadığı yan ve küçük sanayi kollarında faaliyet gösteren özel işletmelerin büyümelerini sağladığının altını çizmektedir. 1932-1939 yılları arasında özel sınıai karların milli gelir içindeki payının % 3,4’ten % 6,2’ye yükseldiği dikkate alınırsa bu tespit doğrudur (Boratav, 1993: 57-59). Kısacası pratikte gelişen devletçilik uygulamalarına egemen olan, sınıf farklarının doğmaması için devletçiliğin bir araç olarak kullanılması olmamıştır (Makal, 1999: 120). Aksine dönemin devletçiliği sermaye birikim sürecinin gerekliliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Türkay, 2009: 189).

Kadro'nun Devletçilik Anlayışı

Kadro yazarları devletçilik tartışmasını daha ziyade CHF'nin İş Bankası grubu olarak adlandırılan liberal kanadı ile yürütmüştür. Tökin, “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi” başlıklı yazısında liberal iktisat politikaları ile ‘milli sermayenin’ nasıl verimsiz alanlara aktığına ve liberal sermaye hareketlerinin doğurduğu problemlere örnekler vermekte ve bu politikalarla bir sermaye birikiminin sağlanmasının mümkün olmadığını altını çizmektedir. Tökin halkın refahını artırmak ve dışa karşı iktisadi bağımsızlığın kazanılması için belli bir sermaye temeline ihtiyaç duyulduğunu ifade etmekte ve fiskal devletçilik, nasyonalist devletçilik ve sosyalist devletçilik olmak üzere üç tür devletçilikten söz etmektedir. Tökin fiskal devletçiliği devletin sırf bütçe geliri temin etmek için iktisadi teşebbüslere girmesi veya ortak olması olarak tanımlamakta ve bu devletçilik modelinde iktisadi faaliyetlerin liberal esaslar içinde yürütüldüğünün altını çizmektedir. Çoğunlukla batı ülkelerinde ve özellikle Türkiye’de görülen devletçiliğin bu mahiyette olduğunu söyleyerek dönemin devletçilik anlayışını eleştirmektedir. Sosyalist devletçiliği ise devletin belli bir sınıf adına üretim araçlarına el koyup sınıf esaslı cemiyet kurma amacı gütmesi nedeniyle eleştirmektedir. Ona göre doğru devletçilik modeli milliyetçi devletçiliktir. Tökin milliyetçi devletçilikte devletin şu veya bu sınıfın emrinde olmadığını ve devleti milletin ileri menfaatlerini temsil eden teşkilatçı bir rehber kadronun oluşturduğunun altını çizmektedir (Tökin, 1932, sayı 10: 24-25).

Tör de ‘Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti’ başlıklı yazısına “sınıfsız ve tezdatsız millet olmak, gayemizdir. Fakat henüz sınıfsız ve tezdatsız bir millet değiliz.

Yalnız bizde, sınıf ayrılıkları, siyaset hayatımızda hakim bir rol oynayacak kadar açılmamıştır. Yani Türkiye Devleti, bir sınıf devleti değildir” diyerek başlamakta ve devletin sınıflarüstü konumuna dikkat çekmektedir. Ona göre “Türk Devleti, Avrupa ve Amerika devletlerinin tersine ne bir finans oligarşisinin, ne bir sanayi sermayesinin, ne bir büyük toprak mülkiyetinin, ne de bir işçi zümresinin menfaatleri için işleyen bir icra makinesi olmaktan uzaktır” (Tör,1932, Sayı 11: 17). Tör’e göre “içtimai sınıflar, batı ülkelerindeki iktisat rejiminin meşru çocuklarıdır” ve “ileri teknikli bir Türk iktisadiyatı ve sınıfsız ve tezadsız bir Türk milleti ancak devletçi bir iktisat siyasetinin eseri olacaktır” (Tör,1932, Sayı 11: 19-21).

Hem Tökin hem de Tör, devlete toplum üzerinde, sınıflardan bağımsız özerk bir statü atfetmekte ve devletçiliği ‘ne kapitalist ne sosyalist olan üçüncü bir gelişme stratejisi’ olarak önermektedirler. Tam da bu noktada CHF’nin devletçilik anlayışından ayrıldıkları söylenebilir. Kadrocular CHF’den farklı olarak devletçiliğe ekonomik bir politika olmanın ötesinde siyasal bir içerik de yüklemektedirler. Kadrocuların devletçiliği, iktisadi devletçilikten öte siyasal ve sosyal alanları da kapsayan ideolojik bir devletçilik olarak adlandırılabilir (Sunar, 2004: 518).

Makal, CHF’nin altı ilkesinden ikisini oluşturan halkçılık ve devletçilik ilkelerinin uygulamada birbiriyle çeliştiğinin altını çizmekte ve Kadro’nun halkçılık ve devletçilik ilkeleri arasında ortaya çıkan bu kopukluğu giderme misyonunu üstlendiğini belirtmektedir (Makal, 1999: 122). Gerçekten de Kadro’nun devletçilik anlayışı halkçılık ve milliyetçilikle uyum içindedir. Aydemir bu uyumu şöyle ifade etmektedir:

“Eğer bir milli nizam içinde müstahsilin [üreticinin] menfaati, mutavassıtın [aracının] menfaatle çarpışırsa, kredi veren kredi alanı fakirleştirirse ve mesela fiyat politikası memlekette istihlak ve istihsal [üretim ve tüketim] haddini daraltır ve bizzat istihsalı ve hayatı iptidailiğe götürürse o memlekette içtimai kuvvetlerin ahenk ve muvazenesi [dengesi] temin edilmemiş olur ve böyle bir cemiyet ancak, tezatlarla dolu muztarip bir cemiyet olur. Binaenaleyh bir milli cemiyet içindeki kuvvetlerin birbirine karşı harekete gelmesi yerine onların bir milli beraberlik ve iş birliği içinde ahenkleştirilmesi devletçiliğin tabii gayesidir” (Aydemir, 1934, sayı 34: 11-12).

Aydemir’in yazdıklarından anlaşıldığı üzere Kadrocular için devletçilik, millet içinde sınıfların oluşumunu engelleyecek ve halkçılık ilkesini hayata geçirecek yegane araçtır.

Kadro yazarları devletçiliğin nasıl uygulanması gerektiği konusunun da fazlasıyla üzerinde durmuşlar ve özellikle planlamanın önemine dikkat

çekmişlerdir.⁴ Kadrocuların Sovyetler Birliğindeki plan uygulamalarından haberdar oldukları ve bu uygulamalardan etkilendikleri bilinmektedir. Ancak onlar Sovyetlerdeki planlardan farklı olarak tüm iktisadi faaliyetlerin plan kapsamına alınmasını değil ülke ekonomisindeki yerine göre büyük girişimlerin planlanması gerektiğini savunmakta, küçük üreticileri plan kapsamının dışında tutmaktadırlar. Tör Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinin üç büyük meselesinden bahsetmektedir: “ 1- Kapitalist iktisat sistemi yerine komünist iktisat sistemini kurmak. Bunu Rusya halle çalışıyor. 2- Kapitalist iktisat sistemini kurtarmak. Bu işle Akvam cemiyeti [Milletler Cemiyeti] uğraşiyor. 3- Müstemleke iktisadiyatı yerine müstakil millet iktisadiyatı yaratmak. Bu da Türkiye cumhuriyetine düşüyor” (Tör, 1932, sayı 1: 10) . Bunun nasıl yapılacağını ise “şuursuz iktisat siyasetinden şuurulu iktisat siyasetine geçmek” ve “şuurun en canlı nişanesi olarak program ve plan” olarak tarif etmektedir (Tör, 1932, sayı 1: 11). Kadro için devletçilik program ve plandan bağımsız düşünülemez.

Aydemir de planlamanın milli kurtuluş hareketlerinin gelişmesine iki sebeple eşlik ettiğini söylemektedir. Bunlardan ilki milletler arasındaki tabiyet ve bağımlılık tezadının tasfiyesi, ikincisi ise millet içinde tezatların ve iktisadi çıkar mücadelelerinin doğmamasıdır. Ona göre,

“millet içinde bir takım iktisat tezatlarının ve iktisadi menfaat mücadelelerinin doğmasına meydan vermemek noktasına gelince milletin ahenk ve insicamı [bağdaşıklığı] üstünde menfi rol oynayan ve binnetice millet bünyesini – bugünkü sanayi memleketlerinde görüldüğü üzere- keskin sınıf mücadelelerine, buhranlara, katastroflara ve nihayet milli bünyesinin inhilaline [parçalanmasına] mahkum kılan tezatlar ve iktisat mücadeleleri, oralarda büyük tekniğin ve büyük iktisat faaliyetlerinin başı boş inkışafının birer zaruri neticesidirler” (Şevket Süreyya, 1932, sayı 5: 11).

Kadro yazarlarına göre Batı'da sanayinin plansız gelişimi sınıfları ve sınıf mücadelelerini doğurmuştur. Türkiye'de ise planlı bir kalkınma modeli ile, ki onlara göre bu model milliyetçi/ideolojik devletçiliktir, iktisadi çelişkilerin ve sınıf mücadelesinin önüne geçilebilir. CHF'den farklı olarak Kadrocular, kapitalizm öncesine ait sınıfların varlığını reddetmemekte, Batı deneyiminden farklı, keskin sınıf mücadelelerinin ortaya çıkmayacağı bir gelişme modeli üzerinde kafa yormaktadırlar.

⁴ Kadronun kapatılmasından çok sonra, savaş sonrası 1946 planının hazırlanmasında Aydemir, Ekonomi Bakanlığı Sanayi tetkik Dairesi Başkanı olarak ana sorumluluğu yüklenmiş, Tökin ise Sümerbank'ın Konjonktür Müşaviri sıfatıyla önemli sorumluluk üstlenmiştir (Tekeli, 1979: 290).

Üçüncü Yol Projesi ve Devletçilik

Kadrocuların analizlerinde kapitalist ve sosyalist olmayan üçüncü bir yol projesi önemli yer tutmaktadır. Kadrocular, 1929 Buhranının Türkiye gibi milli kurtuluş mücadelesi vermiş ülkelerde kapitalist ve sosyalist olmayan bir kalkınma modeli için iyi bir fırsat yarattığını ileri sürmüşlerdir. Bu kısmen doğru bir tespittir. 1929 Buhranı, gelişmiş kapitalist ülkelerin içe kapandığı, yabancı sermaye akışının yavaşladığı bir ortamda az gelişmiş kapitalist ülkeleri devletçi, planlamacı uygulamalara yöneltmiştir.

Kadro yazarları Birinci Dünya Savaşı sonunda dünyada kapitalist-emperyalist, sosyalist ve ulusal kurtuluş savaşı vermiş veya vermekte olan ülkeler olmak üzere üç tür ülke olduğunu belirtmektedirler (Türkeş, 1999: 215). Onlara göre ulusal kurtuluş hareketleri modern tekniğin uluslararası alanda eşitsiz dağılmasına başkaldırıdır. Modern tekniğe sahip gelişmiş ülkeler, diğer ülkeleri geri bıraktıracak sömürmektedirler. Aydemire göre birinci çelişki modern tekniğe sahip sanayi ülkelerinde birbirine karşı olan iki sınıf, işçi sınıfı ve sermaye sınıfı, arasındadır. İkinci çelişki ise tekniğin ilerlemiş ve yoğunlaşmış olduğu ülkelerle, sanayileşmemiş sömürge ve yarı sömürge ülkeler arasındadır (Aydemir, 1968: 46). Kadrocular çözülmesi gereken temel çelişki olarak emperyalizmle sömürge ve yarı sömürge ülkeler arasındaki çelişkiyi görmekte, gelişmiş ülkelerde sınıf çelişkisinin çözülmesiyle ortaya çıkacak sosyalizmin sanayileşmiş/gelişmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkeler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayacağını, bu nedenle iktisadi sömürgeler için bir anlam ifade etmediğini savunmaktadırlar.

Aydemir bu görüşü şöyle ifade etmektedir:

“... büyük istihsal vasıtalarını [üretim araçlarını] elinde toplayan memleketlerde, bu istihsal vasıtaları üstündeki mülkiyet tezatlarının halli, o istihsal vasıtalarından esasen mahrum olan Türkiye ve Türkiyeye benzer memleketler için büyük bir mana ifade etmez. Biz, büyük istihsal vasıtalarını elinde tutan memleketlerde bu istihsal vasıtaları üstündeki mülkiyet münasebetlerinin değişmesinden ziyade, büyük sanayi memleketleriyle, sanayiden mahrum edilmiş memleketler, yahut, iktisadi müstemlekeler arasındaki iktisadi tabiiyet ve metbuiyetin tasfiyesini istiyoruz. Cihan içinde Türk inkılabının, hatta, yalnız Türkiye için değil, Türkiyeye benzer bütün memleketler için asıl olan, karakteristik olan büyük manası buradadır” (Aydemir, 1932, sayı 3: .9).

Kadrocuların yazılarında antikapitalist bir vurgudan ziyade antiemperyalist vurgu ön plandadır. Onlara göre Marksizm ve sınıf çatışmalarına dayalı analiz, sömürgecilğe karşı gerçekleştirilmiş Türk devrimini açıklayamamaktadır. Türk kurtuluş hareketi, batının sanayileşmiş kapitalist ülkeleri ile bunlar tarafından

sömürge ya da yarı sömürge durumuna düşürülmüş, sanayileşememiş ülkeler arasındaki çelişkinin bir sonucudur ve bu nedenle yapılması gereken sınıf egemenliğine dayanmayan bir toplumsal projeyi uygulamak olmalıdır. Onlara göre sınıf çatışmalarının olmadığı, tek vücut olmuş bir toplum sömürgecilğe karşı mücadelenin de garantisi olacaktır (Türkay, 2009: 215). Kadro yazarları kapitalizmin sonunun sömürgelerin, tıpkı Türkiye'nin yaptığı gibi, ulusal mücadeleler sonucu bağımsızlıklarını kazanması ile geleceğini iddia etmektedirler. Sömürge ve yarı sömürgelerin elde edilen bağımsızlık sonrasında yapmaları gereken ilk şey ise bu bağımsızlığı iktisadi bağımsızlık ile destekleyerek emperyalist sistemin kesin olarak ortadan kaldırılmasını sağlamak olmalıdır (Güneş, t.y.: 40).

Kadrocuların üçüncü yol projelerinde devlet merkezi bir role sahiptir. Kadrocular, ulusal bağımsızlık hareketlerinin ekonomik sistemi olarak, kapitalizm ve sosyalizme alternatif olduğunu iddia ettikleri devletçiliği savunmaktadırlar. Kadro, devleti toplumun üzerinde soyut bir noktaya yerleştirmekte ve ona sınıflarüstü, bir bütün olarak milletin çıkarını temsil eden bir nitelik atfetmektedir. Böylece kapitalizmin hem iktisadi hem de siyasi gelişmesi önlenemez ve ülkede kapitalizme özgü sınıf çatışmalarının ortaya çıkacağı bir zemin oluşmayacaktır (Türkeş, 1999: 220).

Üçüncü yol vurgusu ve bu yolun ancak sınıflarüstü, bir bütün olarak milletin çıkarını düşünen 'kadro'lardan oluşan devlet eliyle gerçekleştirileceği düşüncesi Kadrocuların teorisindeki en temel çelişkilerden biridir. Devletin toplumun üzerinde ve sınıfların etkisinden uzak olmadığı açıktır. Türkay (2012), sınıf devlet ilişkisini tartışırken devletin sermaye birikim sürecindeki rolüne vurgu yapmakta ve kapitalizmin tarihinin büyük ölçüde ulus-devletlerin tarihi olduğunun ve devletin sınıflarüstü olmaktan ziyade sınıf içi ve sınıflar arasındaki çatışmanın alanı olarak okunması gerektiğinin altını çizmektedir. Ona göre devlet sermaye birikim sürecine içkin bir kurumsallaşmadır ve bu birikim sürecinin içinde hem biçimlenir hem de biçimlendirir (Türkay, 2012). Dolayısıyla Kadrocuların kapitalist ve sosyalist olmayan bir kalkınma stratejisi olarak ileri sürdüğü devletçilik, gerçekte kapitalizm içinde farklı bir gelişme/sermaye birikim stratejisinden öte bir şey değildir (Türkeş, 1999: 201).

Kadroda Sınıf Analizi

Devletçilik tartışması, uygulanacak devletçilik modelinin ne olması gerektiği, devletin sınıfsal konumu vb. tartışmaları içerdiği için sınıf analizi ile de yakından ilişkilidir. Kadrocular sınıfsal analizlerini en sonunda hep alternatif kalkınma modeli olarak devletçilikle bağlantılandırmışlardır. Ancak Kadro dergisinde bizzat sınıf meselesinin ele alındığı yazılar da yer almıştır.

Özellikle Tökin'in 'Millet içinde sınıf meselesi I ve II' adlı makaleleri Kadro'nun sınıfa yaklaşımını anlamak bakımından önemlidir. Tökin yazısına şöyle başlamaktadır:

“Bütün neşriyatımızda “millet bütünlüğünü” kendimize hareket noktası olarak aldık. Bizce Türk Milleti dışarıya doğru olduğu kadar içeriye doğru da bütündür... sınıf hakimiyetinin tasfiyesi milli kurtuluş hareketlerinin ileri prensiplerinden biridir. İlk ve son olan millet menfaatidir. Binaenaleyh “Kadro” cemiyeti telakki tarzında “içtimai bütüncü”dür. Biz bu prensipi ortaya atarken acaba şe’niyetle [gerçeklikle] tezada düşmüyor muyuz?...Sınıflı bir cemiyete has bütün inkişaf [gelişim] kanunlarına Türk milletinde tesadüf etmiyor muyuz? Türk cemiyeti acaba bir sui generis [kendine özgü] midir?”

Bu soruların yanıtını vermeden önce Tökin sınıf nedir ve bir millette sınıflar nasıl oluşur sorularını yanıtlamaya çalışmaktadır. Tökin sınıfı “içtimai istihsalde aynı mevki işgal eden, varıdat menbaları [gelir kaynakları] ve menfaatleri müşterek olan insan kümeleri” olarak tanımlar. Sınıf farklılaşmasının ortaya çıkışını, üretimde verimliliğin artması ve sosyal işbölümünün ortaya çıkışıyla açıklar. Tökin sosyo-ekonomik gelişmeleri tanımlarken Marksist tarihsel sıralamayı temel alır. İlkel komünal toplumda sınıf farklılaşmalarının olmadığını ama sonrasındaki bütün toplumlarda sınıfların görüldüğünü belirtir. “Mesela Yunan ve Roma cemiyetlerinde esirlerle esir sahipleri, Orta zamanda Feodallerle toprak köleleri, zamanımız Avrupa cemiyetinde patronla amele arasındaki içtimai münasebetler gibi”. İşçi ve sermaye sınıfları arasındaki mücadelenin 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa toplumlarında keskinleştiğini belirten Tökin, bunun “Avrupa cemiyetinde millet bütünlüğünün hiç de rasın [sağlam] temellere dayanmadığını” göstergesi olduğunu ifade eder. Buradan hareketle dönemin en önemli sorununun milletlerin bütünlüklerini muhafaza etmek amacıyla sınıf mücadelelerine karşı kati ve aktif bir müdahalede bulunmak gerektiğini vurgular.

“cemiyetin liberal ve ferdietçi inkişafının yani devletin kat’i bitarafılığı yahut bir taraflılığı (yani herhangi bir sınıf namına iş görmesi) yüzünden sivrilmiş ve keskinleşmiş olan sınıf mücadeleleri, artık tarihin önümüzdeki devrinde, cemiyetin insiyakı muharrek [içgüdüsel devinim] kuvveti olmaktan çıkacak, cemiyetin aktif ve radikal müdahalesi sayesinde kontrolümüz altına girmiş ve ehlileşmiş münasebetlere istihale edecektir” (Tökin, 1934, sayı 25: 34-38).

Aydemir de üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasındaki sınıf mücadelesinin üretim araçlarının gelişmiş olduğu memleketlere özgü olduğunu, büyük üretim tekniği belli bir zümrenin elinde toplanmamış ve cemiyetin planlı kontrolü altında olan memleketlerde ise bu çeşit çelişkilerin ortaya çıkamayacağını savunmaktadır (Aydemir, 1932, sayı 8: 9).

Hem Tökin hem de Aydemir’in yazdıklarından anlaşılmaktadır ki Kadroculara göre devlet, bilinçli, milletin çıkarlarını savunan bir aydın kadro önderliğinde ulusal ve sınıfsız bir toplumsal yapı oluşumunu gerçekleştirebilir (Türkeş, 1999: 216).

Tökin yazının başında sorduğu soruları şöyle yanıtlamaktadır:

“Herhalde biz sınıfsız bir millet telakki olunamayız. Böyle bir telakki, hakikati eşyaya aykırı düşer. Çünkü memleketin hangi köşesine bakarsak istihsalde aldıkları mevkilere, kazanç membalarına ilh. göre ayrı ayrı gruplar halinde farklılaşmış insan kümelerine tesadüf ederiz ... Binaenaleyh biz, tezatsız millet şiarını ortaya atmakla hiçbir suretle şe'niyetle tezada düşmüyoruz. Millet bünyesinin bugünkü sınıflı kuruluşunun tabi olduğu kanunları ve bu bünye içinde liberal ve ferdiyetçi bir inkişafın verebileceği neticeleri evvelden gördüğümüz ve idrak ettiğimiz içindir ki, millet bütünlüğünün organik surette tahakkukunu gaye ediniyoruz” (Tökin, 1934, sayı 26: 20-26).

Kadro yazarları Türkiye’de kapitalizm öncesi sınıfların bulunduğu ve kapitalist sınıfların oluşma aşamasında olduğunda hem fikirdirler. Onlar için esas mesele sanayinin gelişmesi ile birlikte Batıda olduğu gibi kapitalist sınıfların güçlenmesi ve devleti kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme olasılığıdır. Bu nedenle liberal politikaları şiddetle eleştirmekte, başıboş bir kalkınmanın sınıf mücadeleleri ve milli bütünlüğün bozulması ile sonuçlanacağını ısrarla vurgulamaktadırlar. Kadrocular, ileri bir tekniğin ve sanayinin kurulmasına karşın kapitalist sınıfların ve sınıf mücadelesinin ortaya çıkışının engellenmesinin yegane koşulu olarak bu sanayinin bizzat hiçbir sınıfı temsil etmeyen, “milletin total ifadesi olan” devlet eliyle yaratılmasını görmektedirler.

Kadrocuların keskin devletçilik anlayışını eleştiren liberaller ve ılımlı devletçiler onları sosyalist devletçiliği savunmakla suçlamışlardır. Tökin bu suçlamaları şöyle yanıtlamaktadır:

“Bizde sanayi devlet elile yaratılması ve idaresi, sosyalist bir hareket addedilebilir mi? Edilemez. Çünkü bizdeki devletleştirme, sermaye sahiplerine karşı amele sınıfı namına bir hareket, yahut mevcut sanayi maliklerinden amele devleti eline geçmesi değildir. Memlekette esasen ekspropri edilecek [devletleştirilecek] sanayi yoktur. Millet total ifadesi olan devlet, milli istiklalin temelini teşkil eden milli sanayi patron amele ziddiyetini doğurmadan kendi mülkiyeti ve idaresi altında kuracaktır” (Tökin, 1932, sayı 26: 25).

Tökin’in de açıkladığı gibi Kadrocuların önerdikleri devletçilik sosyalist bir devletçilik değildir. Kadrocular özel mülkiyete ideolojik olarak karşı değildirler. Onlar yalnızca özel sektörün karar mekanizmalarının dışında ve denetim altında tutulması gerektiğini düşünmektedirler.

Kadrocular devletin kökenleri ve sınıfsal temsili konusunda Marksist yaklaşımdan hareket etmişlerdir. Tökin ‘Milli Kurtuluş Devletçiliği I’ makalesinde

devlet hangi sosyal ilişkilerin ürünüdür ve hangi ilişkiler sayesinde yaşıyor diye sormakta ve şöyle yanıtlamaktadır:

“Devlet cemiyette menfaat farklılaşmalarının doğmasıyla teessüs etmiştir. Cemiyetin birbirine zıt menfaat gruplarına ayrıldığı yerlerde Devlet, bir iktidar cihazı halinde muayyen [belirli] menfaatların hamili ve mümessili olarak sahneye çıkıyor...Devleti, içtimai inkişafın haricinde mücerret [soyut] bir varlık olarak değil, cemiyetin inkişafı istihaleleriyle [başkalaşımlarıyla] hem ahenk olarak inkişaf eden ve istihaleler geçiren bir mevcudiyet halinde mütalaa etmeliyiz” (Tökin, 1933, sayı 18).

Ancak Kadrocular Kemalist yönetim hakkında yorum yapmaktan, onların kimin çıkarlarının savunucusu olduğunu sormaktan ısrarla kaçınmaktadırlar. Çünkü Marksist bir analizle Kemalist devleti analiz ettikleri takdirde ulusal burjuvazi yaratma stratejisini bütün ulusun çıkarlarını temsil eden bir devlet yaklaşımıyla bağdaştırmaları mümkün olamazdı. Bunun yerine Kadrocular, Kemalist devletin kimin çıkarlarını temsil etmesi gerektiği tartışmasına odaklanmaktadırlar. Bunun iki nedeni olduğu düşünülebilir. Bir taraftan Kadrocular çıkış amaçlarına da uygun olarak Kemalist yönetimin politikalarını etkileyerek inkılabı yön vermek istemektedirler. Bu nedenle vurgu hep ne olduğu değil de ne olması gerektiğine ilişkindir. Diğer taraftan Kemalist rejimin sınıfsal karakteri üzerine analiz yapmayarak, rejimle ilişkilerini iyi tutmak istemektedirler. Bu nedenle yayın hayatı boyunca Kadro, kendi ideali ile mevcut resmi gerçeklik arasında bir gerilim yaşamıştır (Türkeş, 1999: 198).

Bu dönemde sınıflar ve sınıf mücadelesinin olmadığı ısrarla savunulurken yeni düzenleme ve uygulamaların hemen hepsi, sınıf mücadelelerinin keskinleşmesini önlemeye yöneliktir. Örnek olarak işçi sınıfını doğrudan etkileyen İş Yasası'nın çıkartılmasına ilişkin olarak Recep Peker, dönemin Ülkü dergisinde şu açıklamaları yapmıştır: “Arkadaşlar yeni iş kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkan verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla milli hayatın iş alanında muvazene kurulacaktır” (Ülkü Seçmeler, 1982: 286).

Şevket Süreyya Aydemir'in yeni İş Kanunu Tasarısını değerlendirdiği iki yazısı da Peker'in yaklaşımına benzer nitelikte değerlendirmeler içermektedir. Ona göre de İş Kanunu Türkiye'de “iş ve iktisat” ilişkilerini düzenleyerek sınıf mücadelelerinin ortaya çıkmasını engelleyecektir. Aydemir, sanayinin gelişmesinin Türkiye'de sınıfların oluşum sürecini hızlandıracağına farkındadır:

“içtimai iş bölümünün bu inkişafı... Türkiye'nin çocuklarını, “istihsal” ve “iş” e olan alaka ve münasebetlerinin mahiyetine göre bir takım içtimai zümrelere bölecektir... Bu içtimai zümrelere iş ve iktisat münasebetleri içtimai ve devletçi bir plan altına alınmamış cemiyetlerde doğrudan doğruya sınıf derler” (Aydemir, 1934, sayı 30: 6).

Aydemir daha sonra Kadronun resmi tezini tekrarlamaktadır. Buna göre toplumsal sınıfların ve sınıf mücadelelerinin ortaya çıkışı liberal demokratik düzenin doğal sonucudur. Oysa devletçi bir plana sahip toplumlarda, toplumsal iş bölümü sonucu çeşitli zümreler oluşsa bile bu zümreler arasında ya da bu zümrelerle devlet arasında bir çıkar çatışması ortaya çıkmayacağı için sınıflar da oluşmayacaktır. Aydemir, Türkiye'nin önünde iki seçenek olduğunu ifade eder. Ya Türkiye de 19. yüzyıldaki Avrupa gibi liberal-demokratik bir yol takip edip sınıfların ve dolayısıyla sınıf mücadelelerinin bütün acıklı sonuçlarını göze alacak ya da iş ve iktisat ilişkilerini daha ilk adımdan hakim bir devlet planı içinde toplayarak hem sınıfların hem de sınıf mücadelelerinin millet içinde hakim bir karakter almasına engel olacaktır. Buradan hareketle Aydemir hükümetin iş ve sermaye ilişkilerini düzenleyen bir kanun tasarısı hazırlamasını olumlamakta ve kanunu sosyal bir zorunluluk olarak nitelemektedir.

“Türkiye, ... bizzat hudutları içinde de milli bir sanayi doğuşu suretile iş ve ücretli say meselelerinin bütün dünyada devlet tetkiklerine mevzu olan muayyen davaları ve meselelerle karşılaşmış bulunuyor. Bu davaları ve meseleleri daha hadisenin ilk adımlarından itibaren muayyen ve müdevven (belirli ve düzenli) bir iş kanunu sistemi içinde karşılamak hareketi yeni Türk devletinin devletçi, halkçı ve milliyetçi olan vasfına tamamen uygun olan yerinde ve ileri bir harektir” (Aydemir, 1934, sayı 30: 6-15).

Aydemir'in İş Kanunu tasarısı ile ilgili diğer yazısı özellikle sosyal politika ile üretim ilişkisini tartışması bakımından ilginçtir. Aydemir ücretli emeğin kıymetsizleşmesini Batı'da makinalı sanayinin doğuşu ve buna paralel olarak Doğu'da ve özellikle Türkiye'de sermaye ilişkilerinin ortaya çıkması ancak makinalı sanayinin gelişmemesi ile ilişkilendirir. Cumhuriyet öncesinden devralınan bu durumun, sayın kıymetsizliğinin, tam olarak tasfiye edildiğinin ise söylenemeyeceğini ifade eder. Aydemir reel ve nominal geliri tanımladıktan ve nominal gelirin çoğunlukla reel gelirin altında gerçekleştiğini belirttikten sonra sayın kıymetsizleşmesini reel gelirle nominal gelir arasındaki farkın açılması olarak tanımlamakta ve iş kanununun sayın kıymetine etkisini şöyle ifade etmektedir:

“Eğer say büsbütün kıymetsizleşmekte devam ederse, o zaman memleketin iş hayatında vatandaşın sefaleti başlamış demek olur. İşte iş kanunlarının umumiyetle ilk hedefi iki yevmiye arasındaki bu farkı kontrol suretile vatandaşın sefaletine mani olmaktır. Binaenaleyh iş kanunları içtimai bakımdan, kıymetsiz sa'ye, kıymetli sa'ye doğru ulaştırıcı bir teşrii vasita [kanuni araç] demektir” (Aydemir, 1934, sayı 31: 6-7).

Aydemir yazının devamında sosyal politika tedbirleri ile iş verimliliği arasındaki ilişkiye de değinmektedir. Ona göre “bir memlekette pahalı hayat ve

ucuz yevmiyenin ilk menfi tesirleri “iş verimliliği” nin derecesi üstünde görülür” (Aydemir, 1934, sayı 31: 11). Türkiye’de iş verimliliğinin daha önce sanayileşmiş ülkelere göre daha düşük olduğunu belirten Aydemir bu nedenle bazı sanayicilerin iş saatlerini uzatarak ve ücretleri düşürerek kazançlarını artırmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Aydemir iş kanununu uygulamakla yükümlü olacak devlet işletmelerine referansla şöyle demektedir:

“Binaenaleyh iş kanununu tatbik ile mükellef olacak devlet teşekküllerine burada da bir vazife düşüyor ki o da, nominal yevmiyeyi kısmadan, iş saatlerini kanun çerçevesi dışına taşımadan, fakat aynı zamanda devlet ve milli teşekkül sermayesini tehlikeye de koymadan, bilhassa tekniği ilerletmek ve Türk amelesinin iş kabiliyetini arttırmak suretile Türkiyede “iş verimliliği” hattını çok yükseklere çıkarmaktır”(Aydemir, 1934, sayı 31: 12).

Anlaşıldığı üzere Aydemir, yatay sömürü tekniklerinin emeğin koşullarını daha da güçleştirdiği ve sınıf mücadelesinin koşullarını hazırladığı görüşündedir. Bu nedenle teknolojik yenilik ve vasıf geliştirme yoluyla iş verimliliğini artırarak sermaye birikiminin sağlanmasını, yani bir bakıma dikey sömürü tekniklerini önermektedir. Aydemir iş kanunu tasarısını buna olanak sağlayacağını ve sınıf mücadelelerinin önüne geçeceğini düşündüğü için de olumlamaktadır.

Kadronun sınıfa yaklaşımını özetleyecek olursak, Kadrocular Türkiye’de kapitalizm öncesi sınıfların kalıntılarının, kapitalist sınıfların ise nüvelerinin bulunduğu tespitini yapmış ve hem eski düzenin kalıntılarının yok edilmesi (ki bunun için toprak reformu önermişlerdir) hem de sanayileşme ile birlikte ortaya çıkması olası kapitalist sınıflaşmaların engellenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunun için önerdikleri mekanizma ise, özel sektörün karar mekanizmalarının dışında tutulduğu ve sanayileşmenin milletin çıkarını düşünen ‘azlık bir kadro’ tarafından yönetilen devlet eliyle gerçekleştirildiği bir kalkınma modeli olmuştur. Kadrocular ‘sınıflarüstü’ bir devletin bölüşüm ilişkilerini denetlediği otoriter bir rejimle hem sanayileşmiş hem de sınıfsız bir toplum yaratılabileceğini tasavvur etmişlerdir.

Derginin Kapatılması ve Türkiye Siyasal Hayatına Bıraktığı Miras

Kadro dergisinin kapanması/kapatılmasında doğrudan ve dolaylı birçok faktör etkili olmuştur. Derginin kapanmasının görünürdeki nedeni imtiyaz sahibi Karaosmanoğlu’nun Tiran’a diplomat olarak atanmasıdır. 1931 yılında çıkartılan basın kanununa göre devlet memurları gazete ve dergilerin imtiyaz sahibi olamamaktadırlar. Bu dönemde Kadro yazarlarının hepsi devlet memurudur. Karaosmanoğlu’nun ayrılmasının ardından iki seçenek vardır: ya dergiye yeni bir

imtiyaz sahibi bulunacaktır ya da dergi kapatılacaktır. Kadrocular ikinci yolu tercih etmişler ve Aralık 1934'te derginin yayımına son vermişlerdir (Türkeş, 1999: 203-204).

Ancak bu yukarıda da belirtildiği gibi görünürdeki sebeptir. Kadronun kapatılmasının ardındaki sebepler ise çeşitlidir. Kadro yazarlarının daha sonraki yıllarda derginin kapanışıyla ilgili farklı mecralarda açıkladıkları düşünceleri iki faktöre işaret etmektedir: İş Bankası grubunun dergiye yönelik olumsuz propagandası ve Recep Peker'in dergiye karşı tavır alışı. Büyük sermaye gruplarının sözcüsü konumundaki İş Bankası grubu Kadronun özel sektörü dışlayan devletçi anlayışını şiddetle eleştirmiştir. Peker ise devrime ideoloji üretilecekse bunu bizzat devlet elitlerinin yapması gerektiğini savunmuştur (Türkeş, 1999: 205-206). Türkiye, CHF'nin içinden gelen bu iki karşıt tutumun Atatürk'ün Kadroya verdiği desteği çekmesine neden olduğunu ve bağımlı bir çizgide olan derginin bu destek olmadan çıkmasının zor olduğunu belirtmektedir (Türkeş, 1999: 204). Bir diğer faktör olarak, 1932 yılında Kemalist rejimin devletçiliğe geçerken liberallerin eleştirilerine karşı Kadroyu kalkan olarak kullandıkları ancak 1934 yılına gelindiğinde devletçilik uygulamasının kabul görmesiyle Kadroya ihtiyaç kalmadığı ileri sürülmektedir (Güneş, t.y.: 37).

Kadrocuların yarattığı düşünsel mirasın Türkiye siyasi hayatındaki etkileri dergi kapandıktan çok sonra da sürmüştür. 1960'lı yıllarda yayımlanan Yön-Devrim Dergileri ve dergi çevresinde oluşan hareket Kadronun bir devamı gibidir. Yine Mihri Belli'nin başını çektiği Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketinde de Kadrodan izler bulmak mümkündür.

Yön-Devrim hareketinin temel siyasi tezleri, Kemalist ilkelerin Marksizmden yararlanılarak yeniden tanımlanması ve iktisadi kalkınma stratejisi çerçevesinde birleştirilmesine dayanmaktadır. "İnkılapçılık", bir düzen değişikliğini ifade edecek biçimde devrimcilik olarak tanımlanmıştır. "Halkçılık" daha önceki sınıfsız zümresiz kaynaşmış bir kitle vurgusu yerine, işçi ve köylülerden oluşan emekçi kesimlerin haklarını toprak ağalarına ve burjuvaziye karşı savunan politika olarak ifade edilmiştir. "Milliyetçilik" ise emperyalizme karşı mücadelenin ve tam bağımsızlığın ilkesi olarak yeniden formüle edilmiştir (Atılğan, 2002: 49).

Şevket Süreyya Aydemir'in de içinde bulunduğu Yön, önemli ölçüde Kadrocu tezlerden etkilenmiştir (Yanardağ, 2012: 18). Avcıoğlu kendilerini, 'milliyetçi devrimciler' olarak adlandırdıkları Genç Türkler, İttihatçılar, Kemalistler ve Kadrocuların mirasçıları olarak gördüklerini belirtmiştir (Musluk, 2010: 61). Gerçekten de Yön-Devrim Hareketi, Türkiye'nin modernleştirilmesini ilerici-devrimci aydınlar ile "tutucu güçler" arasındaki mücadele süreci olarak kavramasıyla bu hareketlerin devamı niteliğindedir. Bununla birlikte, Yön-Devrim'in temel hedef olarak önüne iktisadi hayatta yapılacak köklü değişiklikleri koyması ve ancak bu köklü değişikliklere paralel olarak diğer toplumsal alanların da

değişeceğini savunması onları Kadro hariç diğer aydın hareketlerinden ayıran en önemli yandır (Atılğan, 2002: 83-84). Kadro ile ise bu konuda benzerlikler dikkat çekmektedir. Kadroda da iktisadi alana devlet müdahalesi yoluyla sınıflaşmanın önüne geçilmesi düşüncesi ve Yön'ün zinde güçlerine benzer 'azınlık ama bilinçli' bir kadro vurgusu ön plandadır.

Kadro ve Yön-Devrim arasındaki en dikkat çekici benzerlik, her ikisinde de iktisadi düzenin belirleyiciliğinin ön planda olmasıdır. Kadrocular, iktisadi planlama ve devletçilik uygulamaları ile sınıfsız bir toplum yaratılabileceğini savunurlarken Yöncüler de planlama ve devletçilik ile kapitalist olmayan yoldan iktisadi kalkınmanın sağlanabileceği ve sosyalizmin koşullarının yaratılabileceğini savunmuşlardır (Atılğan, 2002: 89).

Bir diğer benzerlik Yön hareketinin de Kadro'ya benzer biçimde, gelişmiş ülkelerdeki emek sermaye çelişkisinden farklı olarak Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde temel çelişkiyi emperyalizm ve onun yerli işbirlikçileri ile millet arasındaki çelişki olarak tanımlamasıdır (Musluk, 2010: 74). Her ikisinde de antiemperyalist vurgu ön plandadır.

Yine Yön'ün 'yeni devletçilik' olarak tanımladığı ekonomik ve siyasi hayata 'bilinçli devlet müdahalesi' ve kapitalist olmayan planlı kalkınma stratejisinde Kadro'dan izler bulmak mümkündür. Örneğin Avcıoğlu 1930'larda devletçiliğin halkçılığı gerçekleştirmek için kullanılmadığını belirtmekte ve bunu eleştirmektedir. Yön'e göre Kemalist Hareketin en büyük eksiği ekonomi politikasının yanlış seçimidir. Kemalist kadrolar kapitalist gelişme yolunu seçerek yanlış yola sapmışlardır (Atılğan, 2002: 48). Yöncüler de Kadro gibi devleti sınıflarüstü ya da sınıfların dışında bağımsız bir aktör olarak tanımlamaktadır (Ercan, 2009: 508). Kadronun Kemalist yönetimi etkileme çabalarına benzer biçimde Yön de 'millet kaderine hakim olabilecek mevkilere gelmiş kişilere' (zinde güçlere) yönelmektedir (Yanardağ, 2012: 141-142).

Kadro ve Yön-Devrim hareketleri arasında benzerlikler olduğu kadar farklılıklar da vardır elbette. En önemli fark Kadrocuların siyasi iktidarı yönlendirmekle yetinirken Yöncülerin, 'Milli Kurtuluş Devrimi' ile iktidarı ele geçirmeyi hedeflemiş olmalarıdır (Yanardağ, 2012: 143). Yön dergisinde Yön'ü Kadro ile ilişkilendiren görüşlere yanıt niteliğinde yayınlanan 'Kadro ve Yön' başlıklı yazıda, Kadro'nun siyasi bağımsızlığına kavuşmuş az gelişmiş ülkeleri iktisadi bağımsızlığa kavuşturma yollarını araştırmasını takdir ettikleri ancak Yön'ün amacının Kadro gibi mevcut iktidar için "doğru" bir program hazırlamak değil doğrudan doğruya iktidara gelerek Türkiye'nin geleceğine yön vermek olduğu ifade edilmiştir. Esas olarak Kadro ve Yön arasındaki en temel ayrım buradadır (Atılğan, 2002: 82-83). Kadro mevcut iktidara akıl ve fikir verme misyonuyla hareket ederken Yön bizzat iktidar olmayı hedeflemiştir.

Bir başka farklılık Yön hareketinde antikomünist vurgu Kadro hareketindeki kadar belirgin değildir. Yöncüler başına Türk ya da milliyetçi ibaresini ekleseler de bir amaç olarak sosyalizmi kurmayı hedeflediklerini belirtmektedirler. Avcıoğlu, başlangıçta sadece siyasal bağımsızlığa yönelik antiemperyalist devrimin, daha sonra mantığı gereği kapitalizme karşı bir devrim haline geleceğini savunmaktadır (Yanardağ, 2012: 145). Marksist bir sınıf perspektifinden uzak olsalar da Yöncülerin burjuvazi ve diğer hakim sınıflar karşısında emekçi sınıfların yanında yer aldıkları hem önerdikleri programdan hem de siyasal pratiklerinden anlaşılmaktadır (Atılğan, 2002: 55).

1960'ların sonunda toplumsal gelişme belirli bir düzeye ulaştığında “üçüncü dünyacı”, “anti-emperyalist” tezler yoğunluk kazanmış ve Milli Demokratik Devrim (MDD) olarak tanımlanan strateji ortaya çıkmıştır (Ercan, 2009: 511). MDD tezinde de Kadrocu düşüncenin etkilerini görmek mümkündür. MDD'ciler de Türkiye'yi yarı sömürge ve yarı feodal olarak betimlemekte ve kapitalizmin henüz hakim üretim biçimi olmadığını savunmaktadırlar. Bu varsayımdan hareketle de milli demokratik bir devrimi sosyalizme giden yolda geçilmesi gereken zorunlu bir aşama olarak görmektedirler. MDD'ciler de Yön hareketi gibi 'asker-sivil aydın zümreye' devrimde önemli bir rol biçmektedir (Yanardağ, 2012: 151).

Sonuç olarak denebilir ki üç yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre yayın hayatına devam eden Kadro dergisinin Türkiye siyasal hayatı üzerindeki etkileri uzun soluklu olmuştur. Bu etkileri Yön-Devrim ve MDD hareketlerinde ve onların siyasal analizlerinde görmek mümkündür. Hepsinde ortaklaşan noktanın sınıfsal bir bakış açısından ziyade 'milli-zinde güçler'e vurgu yapan antiemperyalist yaklaşım olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kadro dergisi deneyimi erken Cumhuriyet döneminde bir grup entelektüelin rejime ideoloji üretme çabası olarak okunabilir. Kadroculara göre bir devrim yapılmıştır ancak bu devrimin henüz bir teorisi yoktur. Oysa devrimin başarıya ulaşabilmesi için bir ideolojisinin olması şarttır. Kadro bu misyonla yola çıkmıştır (Sezgin, 1978: 13).

Kadrocuların rejime ideoloji arayışı üçüncü yol söyleminde kristalize olmuştur. Kadro halkçılık, milliyetçilik ve devletçiliği, ne kapitalist ne sosyalist olan üçüncü bir kalkınma projesinde birleştirmeye çalışmıştır. Kadronun tahayyülündeki bu modele göre Türkiye bir taraftan sanayileşecek ve emperyalist sisteme bağımlı bir ülke olmaktan kurtulacak ama diğer taraftan gelişmiş/sanayileşmiş kapitalist ülkelerden farklı olarak kapitalist sisteme özgü sınıfların ortaya çıktığı ve sınıf mücadelelerinin 'milli bütünlüğü' parçaladığı bir ülke haline gelmeyecektir. Bunu sağlayacak olansa onlara göre devlet eliyle ve sınıflaşmaya yol açmayacak bir plan

çerçevesinde yürütülecek bir kalkınma modelidir. Bu noktada Kadrocuların devlete bakışı, onu nasıl tanımladıkları önem kazanmaktadır.

Kadrocular devleti tanımlarken diyalektikten ve tarihsel materyalizmden hareket etmişlerdir. Onlara göre devletin ortaya çıkışı sınıfların ortaya çıkışıyla paraleldir ve devlet bir iktidar aracı olarak belirli menfaatlerin koruyucusu ve temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalist devlet burjuvazinin çıkarlarının temsilcisiyken sosyalist devlet ise proletaryanın iktidar aracıdır. Ancak Kadro 20. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir çelişki, sömüren emperyalist ülkelerle sömürülen sanayileşmemiş ülkeler arasındaki çelişki, tarif etmekte ve bu yeni çelişki üzerinden yeni bir devlet tipi tanımlamaktadır. Bu yeni devlet tipi sınıflardan bağımsız, hiçbir sınıfın çıkarını savunmayan 'milletin total menfaatlerini' savunan devlet tipidir ve milli kurtuluş mücadelelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Sezgin, 1978: 19).

Kadro bu 'sınıflardan bağımsız' devlet aracılığıyla ileri tekniğe sahip, sanayileşmiş ancak sınıflaşmamış bir toplum yaratılabileceğini savunmuştur. Türkeş'e (1999) göre Kadro, bir üstyapı kurumu olan devletin, bilinçli bir aydın kadro önderliğinde sınıfsız bir altyapı oluşumunu gerçekleştirebileceğini ileri sürmüştür (Türkeş, 1999: 216).

Kadrocular Kemalist rejimin sınıfsal analizini yapmaktan ısrarla kaçınmışlardır. Bu nedenle çözümlerinde vurgu hep ne olduğuna değil ne olması gerektiğine yapılmıştır. Buna rağmen Kadro kapatılmaktan kurtulamamış ve 1934 Aralığında yayın hayatına son vermiştir.

Kadro Türkiye siyasi hareketinde özgün bir yere sahiptir. Tüm iç çelişkilerine rağmen Kadrocuların savunduğu fikirler kendi dönemi için oldukça yeni ve ileri teorik açılımlara sahiptir. Kadro'nun temel çelişki olarak sanayileşmiş kapitalist ülkelerle sanayileşmemiş sömürge ve yarı sömürge ülkeler arasındaki çelişkiyi ortaya koyması, 1960'lı yıllarda Bağımlılık Okulu'nun ortaya attığı tezlerle benzerlik göstermektedir. Kadrocuları özgün kılan benzer teorik çıkarımları çok daha erken bir tarihte yapmış olmalarıdır (Kazancı, 2009: 52-53).

Kadro'nun Türkiye siyasal hayatına mirası ise daha sonra Yön ve MDD hareketlerinde karşımıza çıkan 'sınıftan kaçış' teorileri ve toplumsal dönüşümde 'milli' ya da 'zinde' güçler olarak tarif edilen bilinçli aydın zümreye yapılan vurgu olmuştur. Kadro'nun izlerini bugün 'sol Kemalizm' olarak adlandırılan hareketlerde hala görmek mümkündür.

KAYNAKÇA:

- Akbulut, E. ve Tunçay, M. (2007) **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Akbulut, E. ve Tunçay, M (2012) **İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926 1. Cilt**, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Atılğan, G. (2002) **Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön Devrim Hareketi**, 1. Baskı, İstanbul: TÜSTAV.
- Aydemir, Ş. S. (1968) **İnkılap ve Kadro**, 2. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Boratav, K. (1993) **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, 4. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ercan, F. (2009) “Sınıftan Kaçış: Türkiye'de Kapitalizmin Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış Üzerine”, Köse, A.H., Yeldan, E., Şenses, F. (der.) **Korkut Boratav'a Armağan: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar** içinde, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Güneş, S. “Kadro Hareketi: III. Yol Söylemleri; Ulusçu Sol Yaklaşım...”
https://www.academia.edu/6379864/KADRO_HAREKETI_III_YOL_SOYLEMLERI_ULUSCU_SOL_YAKLASIM.. (10.04.2014). Kadro Tıpkıbasım, Alpar, C. (der.) Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (AİTİA) 3 cilt, Ankara.
- Kazancı, M. (2009) “Özgün ve Yerli Bir Hareket Olarak Kadro ve İdeolojisi”, **Tarih Okulu**, Sayı III, 41-58.
- Makal, A. (1999) **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Musluk, C. (2010) “The Relation Between Nationalism and Development: the Case of the Yön-Devrim Movement in 1960’s”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sezgin, Ö. (1978) “Kadro Hareketi”, Alpar, C. (der.) **Kadro Tıpkıbasım** içinde, AİTİA, Ankara.
- Sunar, L. (2004) “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri”, **Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 2(1): 511-526.
- Tekeli, İ. (1979) II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan "Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları...”
http://www.ata.boun.edu.tr/htr/Kaynakca/312/Tekeli_Ikinci_Dunya_Savas_Sirasina_Hazirlanan_Savas_Sonrasi_Kalkinma_Plan_ve_Programlari.pdf (20.05.2014)
- Türkay, M. (2009) **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik**, Sınıf Çalışmaları Dizisi 5, İstanbul: SAV yayınları.

- Türkay, M. (2012) “Türkiye’de Kapitalizmin Dönemsel Eşikleri ve Krizleri”,
[http://www.toplumsol.org/turkiyede-kapitalizmin-donemsel-esikleri-ve-krizleri/\(02.06.2014\)](http://www.toplumsol.org/turkiyede-kapitalizmin-donemsel-esikleri-ve-krizleri/(02.06.2014)).
- Türkeş, M. (1999) **Kadro Hareketi, Ulusçu Sol Bir Akım**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ülkü Seçmeler (1982) Bayraktar, Z. ve Alpar, C. (Der.), “ R. Peker’in İş Kanununu İzahı”, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara.
- Yanardağ, M. (2012) **Kadro Hareketi**, 3. Baskı, İstanbul: Destek yayınevi.

